

Joodse begraafplaatsen in Brabant

‘Eenvoudigste stenen vaak het boeiendst’

Foto: Albert Schreurs

Een fotoboek met opnamen van alle joodse graven in Brabant, zoals dat wijlen Max Cahen uit Vught voor ogen stond, was indertijd – de jaren '80 van de voorbije eeuw – financieel niet haalbaar. Een boek over de vijftien joodse begraafplaatsen in deze provincie dat dit najaar verschijnt, zal evenwel de stoutste dromen van Cahen overtreffen.

Dat in het boek met een selectie van vijftig opnamen moest worden volstaan, doet aan de volledigheid niets af. Want op de CD-rom die het boek vergezelt, staan alle, bijna 2000 joodse graven, die gezamenlijk een belangrijk stuk geschiedenis schrijven. Jan Bader uit Breda zette het op papier.

Jan Bader heeft al heel wat publicaties over joodse gemeenten in Brabant op zijn naam staan, te beginnen met twee delen over de Nederlands Israëlitische Hoofdsynagoge in 's-Hertogenbosch. Gevolgd door Oisterwijk, in combinatie met Tilburg; Oss, samen met Lith en Grave; Breda en Oosterhout; Bergen op Zoom, met Oudimbosch, Roosendaal en Klundert; Veghel, met Uden, Sint-Oedenrode en Schijndel; Geertruidenberg, met Capelle, Waalwijk en Heusden; en tenslotte Eindhoven. Intussen is hij alweer druk doende met een derde deel over de joodse gemeente 's-Hertogenbosch, waarin een biografie van de laatste opperrabbin, Salomon Heertje, is verweven met de geschiedenis van de hoofdsynagoge van Brabant in de jaren 1908-1933. Een completering van de eerdere uitgaven, begonnen bij 1799, toen 's-Hertogenbosch voor het eerst werd aangewezen als zetel voor een opperrabbin. In de jaren '70 naar Breda gekomen, raakte Jan Bader geïnteresseerd in de geschiedenis van de plaatselijke joodse gemeenschap. 'Van het een kwam het ander. De intensieve belangstelling die mij nu nog altijd beweegt, is aldus langzaam gegroeid.'

Gezien zijn staat van uitgaven kon het niet anders of Jan Bader moest op zijn weg Max Cahen wel ontmoeten, wiens fascinatie voor de geschiedenis van de joden in Brabant algemeen bekend en gerespecteerd was. Bader: 'Hij was zeer gedreven om alles vast te leggen en te documenteren, opdat dit alles niet verloren zou gaan'. Cahen vreesde niet alleen de zure regen, die de tand des tijds was komen versterken, maar ook mogelijke vernielingen. Vandaar dat hij alle joodse graven in Brabant op foto wilde hebben. Hoewel Bader liever zijn reeks over de joodse gemeenten in Brabant had willen vervolgen, koos hij er voor het werk van Cahen af te maken toen deze uitgave door de medewerking van de Stichting Zuidelijk Historisch Contact mogelijk werd gemaakt. 'Ik vond dat dit moest gebeuren. Het (vele) werk dat Cahen had gedaan mocht niet blijven liggen.'

Vertaald

Bader vertelt hoe Max Cahen begin jaren '80 het initiatief heeft genomen om alle graven op de joodse begraafplaatsen in Noord-Brabant te laten fotograferen. Dat resulteerde in een collectie van bijna 2000 opnamen. 'De bedoeling van Cahen was een fotoboek het licht te doen zien. Dat is hem niet meer gelukt. Misschien was het destijds ook wel te hoog gegrepen. Uit de correspondentie die ik daarover heb gevonden blijkt dat hem uitsluitend een fotoboek voor ogen stond. Het was wel heel moeilijk om daar subsidie voor te krijgen.' Gezien ook zijn leeftijd moest Cahen zich neerleggen bij de wetenschap zijn levenswerk niet te kunnen voltooien. 'Hij stelde het dan ook erg op prijs dat ik het oppakte waar hij niet mee verder kon.' Die troost verzachtte ook de pijn om het lot van de synagoge in 's-Hertogenbosch. 'Die werd in zijn naderhand omgeturnd tot muziekcentrum. Dat heeft hem erg veel pijn gedaan.'

Met het boek heeft Jan Bader geen andere intentie gehad dan die van Cahen, en dat is: 'de geschiedenis van de joodse begraafplaatsen, verspreid over Brabant, van Bergen op Zoom tot Vierlingsbeek, vastleggen voor het nageslacht'. Een klus die hem veel tijd (zo'n drie jaar) en energie heeft gekost. In de loop der jaren heeft Bader al die begraafplaatsen, zo'n vijftien in getal, zelf ook bezocht, mede om zijn keuze te bepalen. 'Ik heb de opschriften

Toegangshek tot de Joodse begraafplaats in Vught, waar sedert 1775 ook de joden uit Den Bosch worden begraven. In 1855 schonk Bernardus Hartogensis o.m. het hek.

(Foto: M. Douma)

van vijftig grafstenen uit het Hebreeuws vertaald en waar nodig voorzien van genealogische gegevens, vaak heel summier, soms iets uitgebreider. Dat ik moest selecteren is niet bezwaarlijk. Heel veel is niet zo interessant. Ik heb het interessantste er uitgehaald.' Behalve opnamen van deze vijftig graven staan in het boek ook mooie overzichtsfoto's van de begraafplaatsen. Al die begraafplaatsen – op een enkele uitzondering na specifiek joodse begraafplaatsen – hebben hun betekenis. Oases van rust zijn het ook, veelal met een rijke vegetatie.

De uitgave die nu verschijnt, heeft het voordeel dat deze niet alleen foto's bevat, maar ook betrekkelijk uitvoerige verhalen. Bij het schrijven van de tekst heeft Bader zich ook niet specifiek laten leiden door de foto's. 'De opzet van het boek is zo, dat na een algemeen gedeelte, met onder andere een beschrijving van tradities en gebruiken bij joodse begravenissen, een stukje geschiedenis van elke begraafplaats volgt. Maar door de foto's met de uit het Hebreeuws vertaalde teksten, aangevuld met de nodige persoonsgegevens, is het niet zozeer een boek over joodse

begraafplaatsen geworden, maar veel meer het verhaal van de mensen die daar begraven zijn. Zij worden als het ware aan de vergetelheid ontrukkt.' Omdat de samensteller van het boek zich daarbij heel veel beperkingen heeft moeten opleggen, is hij bijzonder ingenomen met de prachtige CD-rom. 'Anders sta je voor de moeilijke opgave welke graven je wel neemt en welke niet. De foto's in het boek zijn dus weliswaar een keuze, maar ik kan altijd verwijzen naar de CD-rom waar ze allemaal op staan.' Vermeld op een lijst met een gemakkelijke zoekfunctie is elk graf op de CD-rom te vinden. 'De CD-rom heeft mogelijk gemaakt wat eigenlijk niet kon. Een compleet fotoboek zou ook nu zo'n kostbare zaak zijn, dat het opnieuw onuitvoerbaar zou zijn gebleken.'

Waarde

Over de meerwaarde van de huidige uitgave wil Jan Bader zich niet uitlaten. 'Dat oordeel laat ik graag aan anderen over.' Over het belang van de uitgave heeft hij geen twijfel. 'Veel oudere stenen zijn erg getekend door de tand des tijds. Er staan vaak boeiende en poëtische teksten op, die daarom al de moeite waard waren om vertaald te worden. Tot in de jaren '30 van de vorige eeuw zijn, afhankelijk van de welstand van de overledenen, prachtige grafmonumenten opgericht, eens te meer van belang omdat nadien de begraafplaatsen zich kenmerken door een zeker streven naar eenvormigheid. Bovendien waren

Overzichtsfoto van een gedeelte van de begraafplaats te Vught (Foto: M. Douma). Het Stadsarchief was nauw betrokken bij het project, ook al omdat wijlen Ir. M. Cahen documentatie en foto's bij het Stadsarchief onderbracht.

toen al veel kleine joodse gemeenten verdwenen.' Maar hoe fraai sommige grafmonumenten ook waren, 'vaak zijn de eenvoudigste stenen het boeiendst'. Het belang van het boek wordt voorts gedragen door het verval dat de joodse begraafplaatsen hebben ondergaan. 'Als je de foto's van twintig jaar geleden vergelijkt met die van nu, dan zie je hóé groot dat verval wel is.' Voor zover er sprake is van herstel, heeft Jan Bader ook zo zijn bedenkingen. 'Op het eerste gezicht ziet het er keurig uit. Maar de teksten zijn nogal eens overgeschilderd door goedwillende vrijwilligers, die echter het Hebreeuwse alfabet niet kennen. Dat doet afbreuk aan de authenticiteit.' Bader mag van zichzelf zeggen dat hij Hebreeuws goed kan lezen. 'Zeker grafinscripties. Daar krijg je een zekere ervaring in.'

Heel opmerkelijke dingen is de schrijver in al zijn onderzoek niet tegengekomen. 'Het is in z'n geheel een verrassend interessant project geweest. Ik heb heel veel interessante dingen gevonden, maar zeggen, dat bepaalde dingen er uitspringen, neen. Dan doe je andere tekort.'